

פרשת משפטים

צַהַר תַּעֲשֶׂה לַתְּבָה – מְשַׁפְּטִים

וְאֵלֶּה הַמְּשַׁפְּטִים...כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי – מֵה לַעֲבֹד עִבְרִי וּלְמַעֲמַד הַר סִינַי?

הנושא העיקרי בו עוסקת פרשתנו הוא חוקים ומשפטים בתחום הנזיקין, (בין אדם לחברו), שניתנו לעם ישראל אחרי, ובסמוך, למעמד הר סיני. הסוגיה הראשונה שאליה מתייחסת הפרשה, היא "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ויבשבעת יצא לחפשי חנם". לכאורה, אפשר היה לבחור נושא מתאים יותר. זה עתה חווינו את המעמד המרגש מול הר סיני, קולות וברקים, זכינו לשמוע את הדברות מפי הגבורה, והנה אך חלפה לה שבת, ואנו חשים כמי ש"נפל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא". הנושא הראשון שעל הפרק, "יורד" לעסוק בגנב עברי, שנתפס בגניבתו, ונמכר בשל כך לעבד. התורה מורה לנו כיצד לנהוג בו, מתי הוא אמור להשתחרר, ועוד פרטים מפרטים שונים. האם לזאת פיללנו וייחלנו כאשר התייצבנו בתחתית ההר, משתוקקים להתחבר אל האלוקות? ועוד יש מקום לשאול, לגבי המלה הראשונה בפתיחת הפרשה, "וְאֵלֶּה הַמְּשַׁפְּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמַע לְפָנֶיהֶם", "וְאֵלֶּה", עם ו' החיבור, כאילו התורה ממשיכה ומוסיפה על הפרשה הקודמת, ומה אנו מוצאים בפסוק הבא? דיני עבד עברי. ומהם בעצם "הַמְּשַׁפְּטִים" האלה, הדורשים התייחסות מיוחדת, של "תִּשְׁמַע לְפָנֶיהֶם"? למה לא להשתמש בניסוח מתאים וברור יותר לכאורה, כמו "תִּצְוֶם", מלשון ציווי, או "תִּנְרָה להם"?

כדי לנסות להשיב על הנ"ל, עלינו להבין מה פשר המלה "מְשַׁפְּטִים" בלשון הקודש, וכיצד ניתן ללמוד ממנה על מהותו של הַמְּשַׁפְּטִים? ה"תביעה" הראשונה שהועלתה בפני הַמְּשַׁפְּטִים האלו, "הוגשה" ע"י שרה אמנו, הכועסת על היחס המתנשא שהגר החלה להפגין כלפיה, לאחר שהרתה לאברם. היא פונה לאברם ואומרת לו, "חֲמָסִי עָלֶיךָ, אֲנִי נִתְתִּי שְׁפָחָתִי בְּחִיקְךָ וַתֵּרָא כִּי הָרְתָה וְאֶקַּל בְּעֵינַיִךְ, יִשְׁפֹּט ה' בֵּינִי וּבֵינֶיךָ". בדבריה התכוונה לכך שכבודה וזכויותיה, כמו נשללו ונלקחו ממנה (ב"אישור שבשתיקה" מצידו של אברם), והיא מבקשת אפוא, שהצדק האלוקי ירד מלמעלה ויכריע ביניהם. היא מצפה כמובן, להכרעה שתשיב לה את כבודה האבוד. יוצא איפוא, שמשפט הוא בד"כ, עניין של פסיקה בין שני בעלי דין, שאחד מהם לפחות, משוכנע שמהו השייך לו (כסף, כבוד, בריאות וכיו"ב), נשלל ממנו ע"י השני. השני לעומת זאת, סבור שלא עשה את מה שיוחס לו, או שמה שעשה בצדק עשה, ואם לקח דבר מה מהשני, הרי מדובר במשהו שהוא זכאי לו. השם 'בעל דין' כמו רומז לכך, שבעל הדין חווה תחושה של קיפוח ועוול, שנגרמו לו כאורה, ע"י הצד שני. גם הנתבע, אף אם אינו תובע מאומה, הוא בעצם בעל דין, אפילו אם מבחינתו, מדובר רק באשמת שווא המועלית נגדו.

ומהו תפקידו של השופט? לשמוע את דברי הצדדים השונים, לבחון אותם על פי הַמְּשַׁפְּטִים האלוקי שהושם בתורה, ולפסוק. השורש של המילה 'מְשַׁפֵּט' הוא ש.פ.ט. שורש זה מרמז על שני צדדים חשובים שניתן לגלות במהות הַמְּשַׁפֵּט. הצד האחד הוא היותו של המשפט סמכות עליונה שאמורה לגזור דין, לְפָסוֹק, במשמעות של חֵיתוֹךְ (מלמעלה כלפי מטה) של הנכס נשוא התביעה, וחלוקתו הצודקת בין הצדדים. יש כאן חֵיתוֹךְ לכאורה, אך למעשה, יש כאן חֵיבּוֹר של כל אחד מהצדדים למה ששייך לו על פי האמת האלוקית. ניתן לגלות משמעות דומה, בכיוון של מלמעלה למטה, גם ב"שורשים אחים" נוספים, הפותחים באותיות 'שפ', כמו במילים: להַשְׁפִּיל - שמשמעה להוריד ולהנמיק, לַשְׁפֹּךְ - שמשמעה לגרום לנוזלים לרדת כלפי מטה, להַשְׁפִּיעַ - להוריד שפע, שְׁפוֹף - כפוף כלפי מטה, ועוד. הַמְּשַׁפֵּט הוא תיקון המצב הלקוי, שקדם לו.

הכיוון השני לחיפוש אחר משמעויות הנרמזות בשורש ש.פ.ט, הוא בדיקתם של הצירופים השונים של האותיות המרכיבות אותו - ש'פ'ט', חז"ל קבעו ש"אין אדם עובר עבירה, אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות" (לאחר שפתח את עצמו בפניה, כמובן). דבר זה רמז במלה טָפַט, הבנויה מאותיות השורש ש.פ.ט אך בסדר הפוך. הַטָּפַטוּת היא בעצם כיסוי והסתרה על האמת או ראייה לא נכונה של המציאות, כדברי הפסוק מתהילים, "טָפַט כַּחֲלָב לִבִּי". כלומר, שהלב העטה על עצמו מעטה "מסתיר" של שומן, המונע ממנו לראות נכונה את פני הדברים (ולתפקד בהתאם). הצירוף השלישי של האותיות, הינו פ.ש.ט על משמעויותיו השונות. בפני השופט מוצגות עובדות המובאות מזוויות ראייה שונות, אם לא הפוכות, של שני הצדדים. על השופט, להוציא את האמת לאור, ע"י פִּישוּט הדברים והצגתם כפְּשוּטם, בצורה ברורה. וכיצד הוא עושה זאת? ע"י הפְּשִׁטת הלבוש המכסה והמטעה בו הליבשו בעלי הדין את העובדות, ע"י גילוי פנימיותם של הדברים, ושל העומד מאחוריהם. צירוף נוסף, המלמד על משמעות דומה, הוא השורש ש.ט.פ, המרמז על אמצעי נוסף לגילוי האמת, ע"י שְׁטִיפָה של הצבע, הפיח ושאר הציפויים, בהם "נמרחו" האמת.

וכיצד אמור השופט לגלות, את מה שלא השכילו בעלי הדין לגלות לו? והרי בעלי הדין, במקרים לא מעטים, חכמים הם לא פחות מהשופטים! סמיכות פרשיות בתורה, באה ללמדנו על קשר משמעותי ביניהן. פרשתנו פותחת באות ו', ו' החיבור, שמשמעותה המשכה והוספה על הפרשה הקודמת, ובמקרה דנן, על אחת כמה וכמה. הפרשה הקודמת, פרשת יתרו, עוסקת בעיקר במעמד הר סיני ובעשרת הדברות. לכן מסביר רש"י, "מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני". יש כאן תשובה חלקית לשאלה שהציקה לנו בדבר רמתם הרוחנית "הירודה" לכאורה, של הנושאים בהם עוסקת פרשתנו, לעומת מה שקיבלנו במעמד הר סיני. התשובה לכך היא פסקנית! חשיבותם של המשפטים שבפרשתנו, אינה נופלת מהדברים שניתנו בסיני, ומקורם אחד הוא, הקב"ה. הפסוק האחרון, בפרשיה הקודמת לפרשתנו, מתייחס להלכות העוסקות במזבח, "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹתָ עַל מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא תִגָּלֶה עֲרוֹתְךָ עָלָיו". התורה אוסרת על בנייה של גרם מדרגות (מַעֲלֹת), לצורך עלייה אל המזבח. במקום מדרגות, חייבים לבנות 'כֶּבֶשׂ', משטח משופע, העולה בזווית מתונה כלפי

המזבח. רש"י מסביר את האיסור בכך "שעל ידי המעלות אתה מרחיב פסיעותיך". הילוכם של הכהנים במקדש, היה בצורה של "עקב בצד אגודל", צעדים קטנים וזריזים. ומה לכל זה ולמשפט? ומסביר הרב גינצבורג שליט"א שמסכת אבות, פותחת בפירוט בתהליך ההשתלשלות של התורה שבעל פה, "מִשָּׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינַי, וּמִסָּרָה לִיהוֹשֻׁעַ... וּנְבִיאִים מְסֻרָה לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוּלָּה. הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים, הָיוּ מִתּוֹנִים בְּדִין, וְהִעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה, וְעָשׂוּ סִיג לְתוֹרָה". אנו רואים כאן, שהמסר הראשון המועבר בתורה שבעל פה, הוא **מתינות בדין**. גם אם הדיין עסק כבר בעבר בסוגיות דומות, עדיין, אל לו להיחפז. עליו להתבונן בסוגיה שלפניו ולבדוק את כל הצדדים הייחודיים לה. אל לו לדיין לפסוע "פסיעות גסות", תרתי משמע. פזיזות היא גסות רוח, ו**מהירות** באה **מהירות** של הדיין ("שעל ידי המעלות אתה מרחיב פסיעותיך"). יש הבדל גדול בין חיפזון ופזיזות, הגורמים להחסרה ולטעויות, לבין זריזות, המשתלבת יפה עם מתינות, שכן משמעותה של הזריזות היא פעולה רציפה, מבלי לאבד זמן שלא לצורך. ועוד בא הכתוב לומר לדיין: עליך לנהוג בענווה ובהכנעה, "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלַת", שלא תראה עצמך במדרגה גבוהה משל אלה הבאים להישפט בפניך, כדי שחלילה, "לֹא תִגָּלֶה אֶרְוֹתֶיךָ עָלָיו", שלא יתגלה קלונך בפסיקה שאינה ראויה, בשל כך.

רש"י מוסיף ומסביר שסמיכות הפרשיות, של המזבח והמשפטים, באה גם "לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (המזבח)". ואכן, הסנהדרין הגדולה, היתה ממוקמת בעזרה שבמקדש. הישיבה של הדיינים היתה בשורות עגולות, בצורה של "חצי גורן". מדוע נבחרה דוקא צורה זו לישיבת הדיינים? ומדוע חשוב למקם את הסנהדרין במקדש? כאן באה לידי ביטוי הראייה היהודית הייחודית של המשפט, על פי התורה. חשוב לציין כי הדיינים קרויים בתורה גם 'אֱלֹקִים', כפי שניתן למצוא מספר פעמים בפרשתנו. מתכונת זו באה לומר לנו, שהדיינים (ובעלי הדין) אינם אמורים לראות את הפסיקה שפסקו, כפסיקה שלהם. עליהם לזכור שהם מהווים רק אמצעי בידי הקב"ה, להוציא משפט צדק. אך עליהם לפעול נכונה, כדי שיוכלו לשמש ככלים לקבלת אור המשפט האלוקי. אם הם ראויים, כי אז מתקיים בהם הכתוב "אֱלֹקִים נִצָּב בְּעֵדַת אֵל, בְּקֶרֶב אֱלֹקִים יִשָּׁפֵט", כלומר שהקב"ה, כמו משלים את מחצית הגורן, וניצב נוכח הדיינים, ואז פסיקתו מפעמת בקרב הדיינים הפוסקים בהשראתה, כך שבסופו של דבר, "הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹקִים הוּא". וגם אם חלילה, קלקלו הדיינים ולא עשו משפט צדק, עדיין דרכים ואמצעים רבים לו לקב"ה, להוציא את הצדק לאור.

ואין מקום להשוואה, בין דין תורה לבין המשפט האזרחי. בתורה אין התייחסות למושגים 'כלא' או 'מאסר'. סוגיית עבד עברי מלמדת אותנו בין השאר, על מהותו ומטרתו של המשפט – תיקונו ושיפורו של האדם בפרט, ושל העולם בכלל. לא קיים בתורה מושג של ענישה כדי לפגוע במי שפשע וקלקל, אלא ה"עונש" הוא אמצעי לתיקון. אנו רואים במערכת המשפט האזרחית, כיצד אנשים שעברו על החוק וגנבו למשל, נכנסים לכלא. לאחר שהם מרצים את עונשם, הם יוצאים מהכלא, אך אז הם יוצאים כאנשים שונים. בד"כ, לא זו בלבד שהמאסר לא הפך אותם לאזרחים טובים יותר, אלא הם שבים וחוזרים לכלא, לאחר שהם נתפסים בשנית, אך הפעם, בגין עבירות חמורות יותר. כיצד יש להתייחס על פי תורה, לגנב למשל? בית הדין אמור למכור אותו לעבד, והוא קרוי 'עבד עברי'. כינוי זה עלול להטעות את מי שאינו מכיר את ההלכות המתייחסות אליו. ואומרים חז"ל "כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו". כלומר, שאם יש לקונה למשל, כרית אחת בלבד, אסור לו להשתמש בה, אלא עליו לתת אותה לעבדו העברי, כאילו הוא אדונו (וכן לגבי מאכלים וכיו"ב). וכי מי פתי עד כדי כך, שיקנה בכספו אדון לעצמו?! התשובה לכך פשוטה. קניית עבד עברי יש בה משום התנדבות חינוכית מצד הקונה. הגישה כלפי החוטא היא ש"מקומו גרם לו", כלומר, שהסביבה הקשה בה גדל, החינוך הלקוי שקיבל, העדר הגילויים של חום ואהבה, הם אלה שגרמו לו לסטות מדרך הישר. הקונה עבד עברי, קונה את עולמו למעשה, זו ההשקעה הטובה ביותר לכספו, שהרי "המציל נפש אחת מישראל, כאילו הציל עולם מלא". הוא אמור להוציא מביתו אדם מתוקן.

איזה מסר אנו אמורים לקחת מפרשה זו, על דרך פנימיות וחסידות? התורה רומזת לנו "אֲשֶׁר תִּשִׂים לְפָנֶיהֶם", לפני כל עם ישראל, שלימוד המשפטים שבתורה, מיועד ל**פנימיותם**. אצל עמים אחרים, אופיים של האנשים, טבעם ונטייתיהם, הם הקובעים את החוקים. לכן, ניתן למצוא חוקים מנוגדים וסותרים בין האומות, באשר לסוגיות שונות. האמת אצלם היא יחסית, ומשתנה בהתאם למגבלותיהם ולחטרונותיהם. אצל עם ישראל לעומת זאת, המשפט האלוקי קודם בחשיבותו לצורכי עצמו, כמרומז בסדר המלים "הַמִּשְׁפָּטִים... לְפָנֶיהֶם", הַמִּשְׁפָּטִים מקבלים עדיפות גבוהה יותר, ל**פניהם**. כאשר היהודי לומד את המשפטים שבתורה, הם פועלים על **פנימיותו** של הלומד, ומתקנים את אופיו וטבעו. כל אחד מאיתנו, אמור לראות את עצמו כשופט וכדיין של מצבו, על כל צעד ושעל שהוא עומד לעשות.

דבר חסידות

הגמרא מציינת לשבח את רבי יהודה הנשיא שבימיו מצינו "תורה וגדולה במקום אחד". חסידים הראשונים עשו שימוש בביטוי זה "בלשון נקייה": לפעמים עלולים תורתו וחשיבותו של אדם להעבירו על דעתו ולהביאו לידי גאווה, וזאת, כאשר הוא שוכח את ה"אחד" (הקב"ה). ואז אנו מוצאים "תורה וגדולה במקום אחד" (מעובד מתוך "היום יום" - אדמו"ר הרי"צ)

שבת שלום ומבורך

חנן חסן

אם ברצונך לקבל את הגיליון ישירות, במייל או במסרון, אנא פנה אל hhananv@gmail.com או לטלפון 052-569-9691